

UDK 159.923.2.072:371.212.7

DOI 10.7251/AKPR1801039K

## EFEKAT SVEŽEG UČENJA I KULTURE NA OBJAŠNJENJE LJUDSKOG PONAŠANJA

Miroslav Komlenić<sup>1</sup>, Boro Krstić<sup>2</sup>, Nebojša Milićević<sup>3</sup>

### Apstrakt

*Skлонost osnovnoj greški atribucije smatrala se univerzalnom osobinom, nevezano za kulturu. U novije vreme, uticaj kulture na atribuciju potvrđivan je određenim istraživanjima, pa tako pripadnici zapadne kulture skloniji su dispozicijskim, a pripadnici istočne kulture, situacijskim atribucijama. U psihologiji, osobe sklone dispozicijskoj atribuciji često se nazivaju psiholozima ličnosti, a situacijskoj, socijalnim psiholozima. U ovom radu uvodi se faktor recentne kulture, koji podrazumeva dve kategorije: bavljenje psihologijom ličnosti i bavljenje socijalnom psihologijom, a znanja o tome mogu bitno uticati na zaključivanje suda pri donošenju sudske odluke, u sudskom postupku. Prvu kategoriju u istraživanju čine studenti sa svežim znanjem psihologije ličnosti (nedavno položili taj predmet), dok drugu kategoriju čine studenti sa svežim znanjem iz socijalne psihologije (nedavno položili). Drugi faktor je pol. Dakle: Nacr: dvofaktorski 2 x 2: efekat recentne kulture (studijskog predmeta) i pola, na intenzitet dispozicijske – situacione atribucije. Uzorak: balansiran: 60 studenata blokovanih po studijskom predmetu i polu (30 socijalnih psihologa, 30 psihologa ličnosti – po 15 muškaraca i 15 žena u oba uzorka). Postupak: od ispitanika se zahteva atribucija 10 socijalnih događaja. Kontrolne varijable: prva varijabla je globalna kultura: svi ispitanici studenti iz Republike Srpske, druga varijabla je ishod procenjivanih događaja (svih 10 negativnog ishoda), a treća varijabla je referentnost atribucija (sve atribucije interpersonalne – odnose se na ponašanje drugih). Obrada: dvofaktorska BSD ANOVA. Rezultati: Faktor pola statistički značajan ( $F(1,56) = 196,00$ ;  $p=0,045$ ), pri čemu su studentkinje nešto više psiholozi ličnosti. Nema statističke značajnosti studijskog predmeta ( $F(1,56) = 25,00$ ;  $p=0,126$ , niti interakcije faktora ( $F(1,56) = 0,010$ ;  $p=0,92$ ).*

*Ključne reči: ponašanje, kultura, atribucija, psihologija, sudski postupak.*

---

<sup>1</sup> Prof.dr Miroslav Komlenić, vanredni profesor, Univerzitet „Bijeljina“, Fakultet za psihologiju, Pavlovića put bb, 76300 Bijeljina, Republika Srpska, BiH, Tel. +381 64 9751770

<sup>2</sup> Doc.dr Boro Krstić, docent, Univerzitet „Bijeljina“, Pavlovića put bb, 76300 Bijeljina, Republika Srpska, BiH, Tel. +387 65 237 072, e-mail: [director@ubn.rs.ba](mailto:director@ubn.rs.ba)

<sup>3</sup> Doc.dr Nebojša Milićević, docent, Univerzitet Niš, Filozofski Fakultet, Ul. Ćirila i Metodija 2, Niš 18105, Tel. +381 61 366 1111, e-mail: [nebojsa.milicevic@filfak.ni.ac.rs](mailto:nebojsa.milicevic@filfak.ni.ac.rs)

# THE EFFECT OF LARGEST STUDIES AND CULTURE TO EXPLOIT PEOPLE'S BEHAVIOR

Miroslav Komlenić<sup>1</sup>, Boro Krstić<sup>2</sup>, Nebojša Miličević<sup>3</sup>

## Abstract

*The predisposition of the basic error of attribution was regarded as a universal feature, unrelated to culture. More recently, the influence of culture on attribution has been confirmed by certain researches, so members of Western culture are more inclined to dispositions, and members of eastern culture, situational attributions. In psychology, persons prone to dispositional attribution are often called psychologists of the personality, and situational, social psychologists. In this paper, the factor of recent culture is introduced, which includes two categories: dealing with personality psychology and dealing with social psychology, and knowledge about this can significantly influence the court's decision to make a court decision in court proceedings. The first category in the research consists of students with fresh knowledge of psychology of personality (recently laid down the subject), while the second category consists of students with fresh knowledge in social psychology (recently passed). The second factor is half. So: Draft: two-factor 2 x 2: the effect of recent culture (study subject) and half, on the intensity of dispositional - situational attribution. Sample: balanced: 60 students blocked by study and sex (30 social psychologists, 30 psychologists - 15 men and 15 women in both samples). Procedure: Attachment 10 of social events is required from respondents. Control variables: the first variable is a global culture: all respondents are students from the Republic of Srpska, the other variable is the outcome of the estimated events (all 10 negative outcomes), and the third variable is the reference attributes (all the attributes of the interpersonal - refer to the behavior of others). Processing: two-factor BSD ANOVA. Results: The factor of sex is statistically significant ( $F(1.56) = 196.00; p = 0.045$ ), while students are slightly more psychologists of the personality. There is no statistical significance of the study subject ( $F(1.56) = 25.00, p = 0.126$ , nor factor interaction ( $F(1.56) = 0.010; p = 0.92$ ).*

*Key words: behavior, culture, attribute, psychology, court proceedings.*

---

<sup>1</sup> Miroslav Komlenić, PhD, Associate Professor, University „Bijeljina“, Faculty of Psychology, Pavlovica put bb, 76300 Bijeljina, Republic of Srpska, BiH, Tel. +381 64 9751770, e-mail: [miroslav.komlenic@filfak.ni.ac.rs](mailto:miroslav.komlenic@filfak.ni.ac.rs)

<sup>2</sup> Boro Krstić, PhD, Assistant Professor, University „Bijeljina“, Pavlovica put bb, 76300 Bijeljina, Republic of Srpska, BiH, Tel.+387 65 237 072, e-mail: [director@ubn.rs.ba](mailto:director@ubn.rs.ba)

<sup>3</sup> Nebojša Miličević, PhD, Assistant Professor, University of Niš, Faculty of Philosophy, Ul. Ćirila i Metodija 2, Niš 18105, Tel.+381 61 366 1111, e-mail: [nebojsa.milicevic@filfak.ni.ac.rs](mailto:nebojsa.milicevic@filfak.ni.ac.rs)

## Teorijski deo

Atribucija je proces zaključivanja o uzrocima nečijeg ponašanja (Aronson, Wilson and Akert, 2005; Havelka, 2008; Hewstone and Stroebe, 2003). Tvorcem atribucijske teorije uglavnom se smatra Fric Hajder (Heider, 1958), koji je, shvatajući čoveka (običnog), ne samo psihologa (kao naučnika amatera), smatrao da ljudi, pokušavajući da razumeju ponašanje drugih, sastavljaju delove informacija kako bi došli do nekog razumnog objašnjenja ili uzroka nečijeg ponašanja. Takav postupak je, nesumnjivo, sličan istraživaču u nauci. Hajderova prva i jednostavna dihotomna deoba atribucije na unutrašnju ili dispozicijsku i spoljašnju ili situacijsku, ne samo da se održala do danas, već je sve vreme bila (i po svemu sudeći ostaće još dugo) predmet brojnih i plodnih istraživanja u psihologiji.

Naime, uzrok nečijeg ponašanja se, u određenoj situaciji, može pripisati njegovim unutrašnjim osobinama ličnosti, stavovima, karakteru (unutrašnja atribucija) ili nekoj karakteristici situacije u tom socijalnom događaju, pri čemu u karakteristike situacije spadaju i drugi ljudi u tom trenutku – bez obzira što su i oni subjekti ili ličnosti – za referentnu osobu, osobu koju procenjujemo, odnosno o kojoj donosimo atribuciju, oni su elementi ili komponente situacije. Prema tome, problem atribucije veoma je značajan, posmatrano od svakodnevnog života pa do sudskog procesa, jer na osnovu njenog ishoda donosimo zaključak o nečijoj krivici, zasluži, nevinosti, poštenju itd.

U mnogobrojnim istraživanjima ove teme (Heider, 1958; Aronson, Wilson and Akert, 2005; Norenzayan, Choi and Nisbet, 1999), uočen je jedan trend, u početku neočekivan, da većina ljudi tendira unutrašnjim atribucijama pri pokušajima objašnjenja ponašanja drugih ljudi i ovaj trend – inklinacija ili dispozicija – nazvan je u psihologiji osnovnom ili bazičnom atribucijskom pogreškom. Naša percepcija usmerena je na ljude, jer su oni ti koje uočavamo, oni su dinamički stimulus u socijalnoj situaciji, tako da situacija (spoljašnje objašnjenje) često biva zanemarena ili stavljena u drugi plan, obzirom da u principu predstavlja pozadinu percepcije (bar u zapadnoj kulturi, u koju pretežno spada i naša) socijalnog događaja (Havelka, 2008; Aronson, Wilson and Akert, 2005).

Takođe, u mnogo manjoj meri u odnosu na prethodni, ali ipak uočen, je trend (Roesch and Amirkhan, 1997; Hewstone and Stroebe, 2003) ka nešto jačoj sklonosti dispozicijskoj atribuciji pri negativnom ishodu socijalnog događaja, u odnosu na pozitivni, hepiend (Aronson, Wilson and Akert, 2005). Efekat nije toliko veliki i značajan kao pri bazičnoj greški atribucije, šta više prilično je mali, ali postoji, te ga možemo uslovno nazvati sekundarnom greškom atribucije.

Udruživanjem (ukrštanjem ili interakcijom) navedene dve pojave ili greške atribucije (osnovne i sekundarne), možemo izvesti neku vrstu osnovnog atribucijskog pravila (zakona, principa), izraženog u dva stava:

1. postoji sklonost dispozicijskim atribucijama pri proceni sopstvenog ponašanja sa pozitivnim i tuđeg ponašanja sa negativnim ishodom i
2. postoji sklonost situacijskim atribucijama pri proceni sopstvenog ponašanja sa negativnim i tuđeg ponašanja sa pozitivnim ishodom (Carver, De Gregorio and Gillis, 1980; Davis and Stephan, 1980).

Ili, ekvivalentno navedenom, samo izraženo preko drugog faktora kao osnovnog:

1. pri intrapersonalnoj atribuciji (proceni sopstvenog ponašanja) postoji sklonost dispozicijskoj atribuciji pri pozitivnom ishodu (mi smo zaslužni, a ne situacija), a situacijskoj atribuciji pri negativnom ishodu (situacija je kriva) i
2. pri interpersonalnoj atribuciji (proceni ponašanja drugih ljudi), obrnuto: postoji sklonost dispozicijskoj atribuciji (njihovoj krivici) pri negativnom ishodu, a situacijskoj atribuciji pri pozitivnom ishodu (imali su sreće).

Do pre nekoliko decenija, sklonost osnovnoj greški atribucije smatrala se generalnom pojavom, svojstvenom većini ljudi nezvezano za kulturu (Norenzayan, Choi and Nisbet, 1999; Hewstone and Stroebe, 2003).

U novije vreme, hipoteza o uticaju kulture na atribuciju prilično je potvrđivana istraživanjima (Rholes, Newman and Ruble, 1990; Hong et al, 2000), tako da pripadnici zapadne kulture, gde se neguje individualizam i autonomija, inkliniraju dispozicijskim, dok pripadnici istočne, gde se vrednuje članstvo u grupi, skromnost, međuzavisnost i konformizam, inkliniraju situacijskim atribucijama. Možemo reći da je ovo uticaj globalne (primordijalne, bazične) kulture na atribucioni proces.

U ne tako čestom, već ponešto ezoteričnom rečniku psihologije, osobe sklone dispozicijskoj atribuciji nazivaju se psiholozima ličnosti, a osobe sklone situacijskoj atribuciji, nazivaju se socijalnim psiholozima.

Upravo navedena analogija, ali i istraživanja (Lee and Seligman, 1997), sa pitanjem da li su doseljenici iz istočnih kultura, promenivši kulturu u kojoj žive promenili i atribucijski stil, inspiracija je i uvođenja nove varijable ili faktora u ovom radu: faktor recentne (promenjene, tj. nedavno promenjene ili sveže) kulture, koji podrazumeva dve kategorije:

1. bavljenje psihologijom ličnosti i
2. bavljenje socijalnom psihologijom.

Konsekventno gore navedenim pojmovima, možemo reći da bi ovo bio uticaj recentne (prema zakonu postermitea ili zakonu svežine, nove, promenjene, sveže) kulture na atribucioni proces, odnosno uticaj novog učenja i bavljenja nekom oblašću, na pomak ka psihologu ličnosti ili socijalnom psihologu.

U ne toliko direktnoj, ali ne i mnogo udaljenoj analogiji, inspiracija ovog rada mogla bi se izraziti na sledeći način: ako bazična, globalna kultura u tolikoj meri utiče na stil atribucije, onda verovatno i sveža (recentna, promenjena, fluidna) kultura može uticati, u nekoj određenoj meri, na stil atribucije.

Početak pokušaja pronalaženja ove mere, inspiracija je i cilj ovog rada. Obzirom da je fokus predmeta psihologije ličnosti, a i određenih pravnih disciplina, sama individua i individualne razlike, očekuje se da bavljenje ovom oblašću utiče na pomak ka dispozicijskim (unutrašnjim) atribucijama. Obzirom da se socijalna psihologija bavi uticajem socijalne situacije i drugih ljudi na ponašanje, postoji očekivanje da se bavljenje ovom oblašću utiče na pomak ka situacijskim (spoljašnjim) atribucijama.

### **Empirijski deo**

Problem rada je pitanje opravdanosti analogijskog zaključivanja sa efekata globalne kulture na recentnu, skorašnju kulturu: da li, pored globalne, postoji i efekat recentne kulture na stil atribucije?

Značaj rada, pored teorijskog (atribucija je i teorijski i empirijski mnogo istraživana tema, te ubačaj nove kulture u sistem predstavlja teorijsku novinu), istraživanje ima i svoje empirijske dosege, jer i u svakodnevnom životu i u nauci psihologije često zaključujemo o nečijoj zaslugi ili srećnim okolnostima, o nečijoj krivici ili sudbini.

Cilj istraživanja: utvrditi da li postoje statistički značajne razlike u stepenu dispozicijske atribucije između studenata koji su se u poslednje vreme bavili:

1. psihologijom ličnosti,
2. socijalnom psihologijom.

Uzorak: prigodan, balansirani: 60 studenata blokovanih po studijskom predmetu i polu (30 socijalnih psihologa, 30 psihologa ličnosti, sa po 15 muškaraca i 15 žena u oba uzorka).

Nezavisna varijable (faktori):

1. Recentna kultura: kategorička, dihotomna: pri čemu prvu kategoriju čine studenti sa svežim znanjem psihologije ličnosti (nedavno položili taj predmet), a drugu kategoriju čine studenti sa svežim znanjem iz socijalne psihologije.
2. Pol: dihotomna kategorička: prva kategorija, studenti ženskog pola, druga kategorija studenti muškog pola.

Nacr: dvofaktorski tipa 2 x 2: ispitati efekat studijskog predmeta (sveže položenog) i pola, na intenzitet dispozicijske (situacione) atribucije.

Zavisna varijabla: stepen izraženosti dispozicijske atribucije (skor od 0 do 10: 10 = sve dispozicijske; 0 = sve situacijske; 5 = pola (5) situacijskih, pola dispozicijskih; 7 = 7 dispozicijskih, 3 situacijske, itd.).

Ima 10 priča (socijalnih događaja) za procenu (vidi Prilog: prikazano 5 od 10 izmišljenih socijalnih događaja, svi sa neprijatnim ishodom po osobu o kojoj treba doneti atribuciju).

Kontrolne varijable:

1. globalna kultura (tehnika kontrole: homogenizacija: svi ispitanici studenti iz Republike Srpske),
2. ishod procenjivanih događaja (homogenizacija: svih 10 negativnog ishoda),
3. referentnost atribucija (homogenizacija: sve atribucije interpersonalne – odnose se na uzroke ponašanja drugih, a ne na sopstveno),
4. godine starosti (homogenizacija: svi ispitanici mladi sa 20 i nešto godina).

Hipoteze:

1. postoji efekat recentne kulture (studijskog predmeta): studenti koji su se u poslednje vreme bavili psihologijom ličnosti imaju jači dispozicijski atribucionni stil (unutrašnja atribucija); studenti koji su poslednjih meseci bili utopljeni u socijalnu psihologiju, tendiraće ka situacijskim objašnjenjima (spoljašnjoj atribuciji).
2. ne postoji efekat pola (nemamo teorijskih osnova za tvrdnju da će žene ili muškarci preferirati određenu vrstu atribucije)
3. ne postoji interakcija faktora (nemamo teorijskih osnova za tvrdnju da će pripadnici određenog pola na određenom studijskom predmetu, imati specifični efekat).

Postupak: od ispitanika se zahteva atribucija 10 socijalnih događaja (Prilog): nakon čitanja priče, ispitanik iznosi svoje mišljenje o uzrocima (negativnog) ishoda opisanog događaja.

Obrada: dvofaktorska ANOVA tipa 2 x 2, BSD (sa neponovljenim grupama).

### Rezultati

Faktor pola statistički značajan ( $F(1,56) = 196,00$ ;  $p = 0,045$ ), pri čemu su studentkinje više psiholozičnosti. Nema statističke značajnosti studijskog predmeta ( $F(1,56) = 25,00$ ;  $p = 0,126$ ), niti interakcije faktora ( $F(1,56) = 0,010$ ;  $p = 0,92$ ), što se detaljnije i preciznije vidi u dole prikazanim Tabeli 1 i Tabeli 2:

**Tabela 1:** Prikaz uzorka i faktora

		Value Label	N
predmet	1,00	ličnost	30
	2,00	socijalna	30
pol	1,00	ženski	30
	2,00	muški	30

Izvor: Autori

**Tabela 2:** Prikaz rezultata BSD ANOVA

Dependent Variable: atribuc

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Intercept	2356,267	1	2356,267	180,327	,047
	13,067	1	13,067 <sup>a</sup>		
predmet	1,667	1	1,667	25,000	,126
	,067	1	,067 <sup>b</sup>		
pol	13,067	1	13,067	196,000	,045
	,067	1	,067 <sup>b</sup>		
predmet * pol	,067	1	,067	,010	,920
	368,933	56	6,588 <sup>c</sup>		

Izvor: Autori

### Diskusija i zaključak

U ovom korifejskom, pionirskom istraživanju nije se potvrdila hipoteza o uticaju recentne kulture na atribuciju, što ne znači odustajanje od istraživanja ove vrste. Naprotiv, autori su svesni nedovoljne robustnosti ovog nacrtu zbog nekih faktora ili postupaka, kao što su: kontrola spoljnih varijabli (tehnikom homogenizacije naročito), koliko god bila metodološki korektna i za unutrašnju valjanost istraživanja korisna, ipak loše deluje na generalizabilnost nalaza (ipak sužava i zarobljava istraživanje). Bitne varijable ograničene homogenizacijom (globalna kultura, ishod događaja, referentnost atribucija, pa i starost), treba pustiti da variraju. U istraživanje treba uvesti i događaje sa pozitivnim ishodom, ispitanike iz drugih kultura, intrapersonalne atribucije (objašnjenje uzroka ishoda svog ponašanja, ne samo tuđeg) i subjekte različitih generacija. Naravno, za to je potreban mnogo veći uzorak i tehnika kontrole putem blokovanja: za ispravno blokovanje naših 6 varijabli – 4 navedene kontrolne plus dve nezavisne (položeni predmet i pol), i to pri

najjednostavnijem slučaju dihotomije, broj grupa (poduzoraka) iznosi  $2^6$ , što je 64, a iz čega pak sledi da je potrebno  $64 \times 15 = 960$  ispitanika (i to pod minimalnim statističkim kriterijumima za najmanji broj ispitanika po situaciji, koji u ovom istraživanju iznosi 15 ispitanika, a trebalo bi, prema nekim statističarima, da ih bude najmanje po 30, dakle 1920 ispitanika). Veliki broj istraživanja u psihologiji trpi u mogućnostima svojih dometa, upravo zbog nedovoljnog ili nedovoljno kontrolisanog uzorka, i u budućim istraživanjima ove vrste treba težiti ovakvoj robustnosti uzoraka.

Zatim, nedovoljno je kontrolisana, ili loše definisana, varijabla bavljenja određenim studijskim predmetom (socijalna psihologija ili psihologija ličnosti), pri čemu se nije vodilo računa o snazi ili intenzitetu stvarnog bavljenja pitanjem da li je student spremao ispit pet dana ili mesecima? Potrebno je u ovom istraživanju da student bude stvarno udubljen i intrinzički unešen u oblast, kao što za neke vrste učenja upravo navode Maslov i Rodžers (učenje utrobom). udubiti se u pojavu, stopiti se sa njom, zaboraviti na spoljašnji svet i zaboraviti na samog sebe..(Maslow, 1976; Rogers, 1976; Radonjić, 1999).

Konačno, najbolje bi bilo primeniti eksperimentalni postupak sa studijskim predmetom kao manipulativnom varijablom, tj. primeniti metod WSD ANOVA, pri čemu bi jedan isti uzorak subjekata u longitudinalnom istraživanju bio posmatran prilikom ili nakon svog bavljenja socijalnom, odnosno psihologijom ličnosti.

Autori su sigurni da će uz ovakva poboljšanja, efekat recentne kulture sigurno postojati.

### Literatura

1. Aronson, E., Wilson, T.D. and Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Mate: Zagreb.
2. Brewer, M. B. & Brown, R. J. (1998). Intergroup relations. In D. T. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (Eds.). *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 2, pp 554-594). New York: McGraw-Hill.
3. Carver, C.S., De Gregorio, E., & Gillis, R. (1980). Ego-defensive attribution among two categories of observers. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 6, 4-50.
4. Davis, M.H., & Stephan, W.G. (1980). Attributions for exam performance. *Journal of Applied Social Psychology*, 10, 235-248.
5. Forgas, J. P. & Bower, G. H. (1987). Mood effects on person-perception judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 53-60.
6. Havelka, N. (2008). *Socijalna percepcija*. Beograd: Zavod za udžbenike.
7. Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
8. Hewstone, M. & Stroebe, W. (2003). *Uvod u socijalnu psihologiju: europske perspektive*. Zagreb: Jastrebarsko Naklada Slap.
9. Hong, Y., Morris, M. W., Chiu, C. & Benet-Martnez, V. (2000). Multicultural minds: A dynamic constructivist approach to culture and cognition. *American Psychologist*, 55, 709-720.
10. Lee, Y., & Seligman, M.E.P. (1997). Are Americans more optimistic than the Chinese? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 32-40.
11. Leung, K. & Bond, M. H. (1984). The impact of cultural collectivism on reward allocation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 793-804.

12. Maslow, A. (1976). Third force psychology of learning. U knjizi: Sahakian, W. (1976): *Learning: Systems, models and theories*. Second edition. Rand McNally College Publishing Company, 522-535.
13. Norenzayan, A., Choi, I. & Nisbett, R. E. (1999). Eastern and Western perceptions of causality for social behavior: Lay theories about personalities and situations. In D. A. Prentice & D. T. Miller (Eds.). *Cultural divides: Understanding and overcoming group conflict* (pp. 239-272). New York: Russell Sage Foundation.
14. Radonjić, S. (1999): *Psihologija učenja*. Treće izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
15. Rholes, W. S., Newman, L. S. & Ruble, D. N. (1990). Understanding self and other: Developmental and motivational aspects of perceiving persons in terms of invariant dispositions. In E. T. Higgins & R. M. Sorrentino (Eds.). *Handbook of motivation and cognition: Foundations of social behavior* (Vol. 2, pp. 369-407). New York: Guilford Press.
16. Roesch, S.C., & Amirkhan, J.H. (1997). Boundary conditions for self-serving attributions: Another look at the sports pages. *Journal of Applied Social Psychology*, 27, 245-261.
17. Rinehart and Winston. Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 10, pp 173-220). Orlando, FL: Academic Press.
18. Rogers, C. (1976). Freedom to learn theory. U knjizi: Sahakian, W. (1976): *Learning: Systems, models and theories*. Second edition. Rand McNally College Publishing Company, 507-522.
19. Triandis, H. C. (1994). *Culture and social behavior*. New York: McGraw-Hill.

## Prilog

### *Socijalni događaj 1*

Na sastanku Petrovog kolektiva, povelala se diskusija da li da se Filip udalji sa posla. Radilo se o sitnoj Filipovoj greški koju svi uglavnom čine, ali se dosad niko nije osuđivao. Očito je situacija bila nameštena, tj. radilo se o nameštaljki Filipu jer je jedan kolega hteo da zaposli rođaka na Filipovo mesto. Grupa je tesno bila pola-pola za i protiv Filipa i Petrov glas je odlučivao. Petar je glasao da Filip ostane na poslu i tako spasao Filipa. Međutim, protivnički deo grupe Petru to nije zaboravio i pri prvoj sledećoj prilici uspeo je da izlobira glasanje protiv Petra. Petar je sada ostao bez posla. Pitao se Petar posle da li je on pogrešio ili su ljudi toliko loši, ili ga je situacija ili sudbina tako namestila..? Da je ćutao, on bi ostao na poslu, a Filip ne bi.

### *Socijalni događaj 2*

Miloš se udvarao Ani i Ani se sviđao Miloš, ali je Ana malo udarala kontru i dve nedelje nije odgovarala na Miloševo udvaranje. Treće nedelje, u razred je iz drugog grada došla Marija, lepa i odlična učenica. Trećeg dana od dolaska, Marija i Miloš već su bili u vezi. Ana se nervirala. Da se nije doselila ta ćurkica, ja bih sada bila sa Milošem! Da Miloš nije tako nestabilan, ne bi odmah prešao na Mariju! Da ja nisam odugovlačila, sada bi mi bili zajedno!

### *Socijalni događaj 3*

Raspoloženi posle ispita, Milan i Aca su ušli u kladionicu da popiju piće. Prosto iz dosade, Milan odigra jednu i osvoji 50 evra, odigra drugu – osvoji još 30 evra. Aci je to bio prvi ulazak u lokal te vrste. Sledeća tri meseca, skoro da nije bilo dana da Aca ne uđe u kladionicu: izgubio je 500 evra – propustio letovanje i sledeći ispitni rok. Jadikovao je: Da nije moje gluposti, ovoga ne bi bilo! Da ne beše onog Milana pre tri meseca, ovo se ne bi desilo!

### *Socijalni događaj 4*

Luka je bio pričljiv, pomalo dosadan i nametljiv tip. Stalno se hvalio kako će uraditi ovo, kako će uraditi ono, voleo je da se druži i voleo je naročito da se druži sa mnom. Nervirao me i uglavnom sam ga izbegavao, ne samo zbog njegovih osobina već i svojih: bio sam nezaposlen i nisam imao toliko novca za druženje i izlaske. Volim da se družim, ali volim i da budem sam i čitam. Mada Luka nije ni očekivao da ja platim, uglavnom bi on ćastio. Ipak sam ga izbegavao i on, shvativši to, prestao je da me zove. Nedavno, saznam da je Luka postao direktor jednog javnog preduzeća. – Ta moja povučenost, da ga nisam otkaćio, sada bih imao posao! Ali, kako sam mogao sa njim, baš je bio dosadan!

### *Socijalni događaj 5*

Ućlanio sam se u opozicionu stranku, malo iz radoznalosti, malo iz zezanja, ali sigurno nisam voleo vladajuću. Grupa kao grupa, u njoj dosta nepoštenja, kontradikcija, tolerancija nepravdi, ignorisanja pravde – i ja sam počeo da se bunim. Ne talasaj, savetovao me je prijatelj – što se manje buniš i više ćutiš, to ćeš bolje proći. Kako mogu, vidiš da sve rade preko veze, kao i vlast, odgovarao sam. Stranka dolazi na vlast i svi se bolje kotiraju od mene. Ljudi koji su imali niže funkcije i kvalifikacije od mene, sada su predsednici opština

i direktori, a ja ništa. Taj moj dugi jezik, uvek me pređe, govorio mi je jedan glas. Te političke grupe, uvek su nepoštene, slušah drugi glas u sebi.